

УДК 172.1

Дроботенко М. О.,
кандидат філософських наук, докторант кафедри
філософії, Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків),
Marushka85@i.ua

СУСПІЛЬНА ТА КУЛЬТУРНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПОПУЛЯРНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Аналізуються особливості популярної філософії, що визначають її суспільну і культурну значущість. Акцентується на тому, що популярна філософія розкриває механізми введення нових філософських, філософсько-педагогічних ідей до суспільної свідомості, їх перетворення на суспільні орієнтації. Вимоги до популярного філософування задаються розвитком суспільства, соціально-культурними контекстами, системою цінностей. Аналіз стилевих особливостей популярної філософії змушує змінити ставлення до репрезентативних властивостей філософських текстів як до формальних ознак. Для популярної філософії притаманний публіцистичний, літературний стиль. Філософсько-літературна рефлексія, поміж іншим, уможливило віртуальне культурне, соціальне, педагогічне, антропологічне експериментування, яке перетворюється на творчий евристичний пошук та володіє потужним світоглядним та функціональним потенціалом. Даний стиль філософування є суттєво демократичним, адже він залучає до співтворства, співмедитації, надає імпульси до наслідування. Середовище, в якому процвітає популярна філософія, уможливило гарантію проти догматизму і некритичного засвоєння; і, притоми популярної філософії є підкресленою формою традиційного виховання, яке складає свого роду суворий і справедливий природний відбір ідей, який управляється постійною критикою.

Ключові слова: популярна філософія, популяризація філософії, філософування, соціальна та культурна значущість, філософсько-літературна, рефлексія, критичне мислення.

В останні десятиліття популярна філософія є важливим напрямком теоретичних досліджень як у вітчизняній, так і західній філософській думці. Це є відповіддю не лише на потреби цивілізації, існування і подальший розвиток

якої обумовлюється не в останню чергу соціально-педагогічними і культурними чинниками, адже, інформаційне суспільство вимагає від людини постійних зусиль, спрямованих на розвиток власної особистості. Обґрунтування популярної філософії та популяризації філософії зазвичай виходить з постулюванням загрозливої ситуації, що складається в самій філософії. Коли філософія втрачає право на публічну увагу, перетворюючись на «розмову між своїми», а відповідно втрачаючи інтерес до тих, хто «ззовні», вона ризикуює опинитися у становищі, коли за втратою інтересу з необхідністю виникає висновок про її непотрібність узагалі. Відтак створення текстів так званої популярної філософії постає однією з форм актуалізації філософського знання.

Філософське осмислення феномену популярної філософії уможливило визначення суспільної та культурної релевантності філософії, що у свою чергу сприятиме інституалізації освітніх репрезентацій популярної філософії, розробці плідних стратегій освіти і виховання як на національному, так і планетарному рівнях.

При уникненні спрощення або неточностей, у даному дослідженні пропонується змістовно розширене розуміння терміну «популярна філософія» – популярна філософія виступає як спосіб з'єднання філософії з життям. Як зазначає А. С. Ахієзер «Сьогодні у нашому складному світі є добре відомим потужний фактор, який стимулює неспокій філософування. Це усвідомлена небезпека, її потоки, що у постійно наростаючих масштабах пронизують усе життя суспільства і кожної окремої людини. Філософування стимулюється виникненням небезпеки, однак лише усвідомленої, точніше такої, що знаходиться у процесі засвоєння. Філософування виступає як шлях, спосіб, форма цього засвоєння у його всезагальній формі, але вона реалізується, актуалізується, конкретизується, перетворюючись на рішення, на формування суті лише через діяльність суб'єкта кожної особистості» [1, с. 5].

Популярна філософія розкриває механізми введення нових філософських, філософсько-педагогічних ідей до суспільної свідомості, їх перетворення на суспільні орієнтації. Популярна філософія як така у значній мірі за своїм стилем і способом філософування відрізняється від того бачення філософії, яке склалося у новий час. І справа тут не у тому, вона має тенденцію до спрощення, спотворюючи ідеї філософів для того, щоб зробити їх більш привабливими для мас, як зазначають дослідники [9, с. 220–221], а у тому, що популярна філософія є «способом вирішення проблем», «способом жити»: свого роду індивідуальною психотерапією, яку слід практикувати наодинці, вона сприяє створенню нової форми інтелектуального життя, а отже подоланню інституалізованої філософії і перетворенні її на активний культурний чинник. Задача популярно-філософського викладу полягає в тому, щоб «безпосередньо представити істину, не вдаючись до допомоги будь-чого іншого, правдиво і просто, такої, яка вона є в собі, і ні в якому разі не протистоїть омані» [1, с. 411].

Вимоги до популярного філософування задаються розвитком суспільства, соціально-культурними контекстами, системою цінностей. Серед них провідне місце займає практична спрямованість будь-якого філософського теоретизування. Проте не слід

абсолютизувати цю тенденцію, адже за своїм первинним змістом філософія є у першу чергу сумнівом – почати філософувати означає почати сумніватися, а «спосіб жити», «філософія як технологія» передбачає здатність вирішити задачу. Характерно, що елліністичні філософські школи, найбільш близькі до такого, «психотерапевтичного» розуміння свого призначення, одночасно виявилися схильними не тільки до догматичного замикання, але і до суттєвого обмеження теоретичних розмірковувань – найяскравішим прикладом чого є епікуреїзм, прихильники якого вважали, що необхідно задумуватися лише про такі питання, які необхідні для проживання життя – і задовольнялися цими доктринами, які давали задовільні відповіді, функція яких – «зняти стурбованість» щодо влаштування світу, природи реальності і таке інше – пошук правдоподібного, а не істинного, оскільки незалежно від того, якою є відповідь, вона не вплине на те, як нам потрібно жити. Філософія як «інструмент» або навіть набір «технологій» життя отримує в широкому розповсюдженні – а саме в ньому, хоча б декларативно, дуже жорсткі обмеження: це, власне, та «популярна філософія», що під цим ім'ям була поширена в Німеччині у другій половині 18 ст., куди перекочувала зі Франції – набір розмірковувань про життя, типових прийомів осмислення себе і способів приговорювання ситуацій. У цьому сенсі, відзначимо, її немає місця у сучасності – уже тому, що це місце успішно зайняте «популярною психологією», а рівнем вище – на місці попередніх «наставників мудрості» знаходяться психотерапевти.

Популярна філософія має не тільки свої парадигмальні особливості, тематичні уподобання, але і відрізняється стилем філософування. Аналіз стильових особливостей популярної філософії змушує змінити ставлення до репрезентативних властивостей філософських текстів як до формальних ознак. С. Глендіннінг підкреслював, що дослідження відмінності між професійною і популярною філософією, схоже на те, яке притаманне аналітичній і континентальній традиціям: «Ця відмінність зазвичай не виражається у тому, що люди говорять», а різниця між тим, як усі говорять». Це питання стилю. Аналітична філософія, як правило, написана у просту стилі. Континентальна філософія, навпаки, скоріше риторична, заплутана і неясна. Тепер можна побачити, що відмінність між простим стилем і неясним стилем, який призначений, щоб бути відмінністю у професійній філософії, досить акуратно впливає на відмінність філософії, написаної для усіх і філософії, написаної для філософів» [10].

Найджел Уорбертон зазначає, що, коли ми обговорюємо популяризацію філософії, ми говоримо не тільки про дещо єдине. Він виділив три різних типи текстів популярної філософії: оригінальна, але доступна філософія, наприклад, Деннетта Дарвіна «небезпечна ідея» (*Dennett's Darwin's Dangerous Idea*); підхід «солодких пігулок», коли намагаються подати філософські ідеї у контексті роману; і прості популяризаторські тексти, як і його власна *Philosophy: The Basics and Philosophy: Thinking from A to Z*, яка адаптує філософію для широкого загалу [10].

Відтак для написання популярної філософії використовуються два варіанти – перший пов'язаний з надситуативністю, контури якої окреслюються орієнтацією на загальнолюдські цінності, яка, щоправда, існує в рамках літературного хронотопу, і є так би мовити універсальним порадиником; Другий – популяризація

біхевіористських та прагматичних схем, які саме завдяки публіцистичному спрощенню, схематизації, ретрансляції у семантику буденної свідомості перетворюються на здобуток масової культури. Спостерігається діалектична взаємодія популярного і наукового викладу. З одного боку, спостерігається перетворення популярно-філософського міркування в науковий текст, а з іншого – наукова філософська система вимагає своєї популяризації.

Популярна філософія як стиль мислення і мови підтримується традицією і у свою чергу підтримує її. Мотиви, які лежать в основі її дотримуваності традиції, схожі з мотивами, які пояснюють популярність популярної філософії. У популярній філософії, як правило, не будуються складні для розуміння теоретичні системи із розбудованим категоріальним апаратом. Це провокує питання про професійність філософського теоретизування, яке озиряється на еталони і критерії буденної свідомості. Так, характеризуючи цільові інтенції популярної філософії, теоретики [5; 8; 10], без будь-яких складних категоріальних побудов визначають їх як наближення філософії до життя та життя до філософії. Зауважимо, що підозра у дилетантизмі виникає у представників філософського цеху, що прагнуть осмислити специфіку власного теоретизування через співвідношення з певними еталонними візирцями. На думку С. Глендіннінга проблема популярної філософії має два аспекти: проблема діалогу між філософами і діалог між професійними філософами та громадськістю. Провал діалогу між професійними філософами може виникати через особливу мову, яку вони використовують. Це не зовсім технічна мова, але є розходження традицій, оскільки люди мають такі різні інтереси, що вони не можуть розмовляти один з одним. Найкращий спосіб, щоб професійні філософи говорили з людьми, які не знають термінології, – широкою громадськістю. Це ідея говорити публічно, без жаргону [10]. Професійний викладач філософії займається тлумаченням дечого. Популярна філософія надає йому це «щось», це «щось» не є, з одного боку, чимось відштовхуюче трансцендентальним або архаїчним, з другого боку, чимось бентежачи революційним чи руйнівним. Популярна філософія легко спостережувана і до того ж гнучка і легко пристосовується до будь-якого смаку; у той же час вона у вищій мірі доступна і не вимагає надзвичайного і хворобливого розумового напруження. Вона дає філософу можливість здійснити тлумачення, дає йому відомим чином офіційно двозначне.

Характерною рисою типових представлень популярної філософії є те, що в ній поєднується наполегливе заперечення технічних деталей та деякою мірою езотеричність. Популярна філософія постулюється як така, що за своєю природою не є занадто складною, невловимою, занадто не постійною, її можна передавати звичними способами. Її передача не вимагає особливої атмосфери, особливої налаштованості і підготовки. Світ є те, чим він здається, і він виражається у звичних поняттях – і усе ж, щоб побачити це, потрібно філософське освітлення. Винятковість досягається не особливим словником, а свого роду дивністю підходу, винятковими прийомами. Цей тип установки характерний як для дилетанта, культурної людини, яка не є спеціалістом, і яка хоче відділити себе, з одного боку, від безкультурної людини, а з іншого – від «професійного філософа». На думку Фіхте, учений теоретик прагне вільно проникнути до пізнання чистого

буття. Популярний же філософ – сам творець буття. «Застосування філософії є – моральне життя. Лише цим застосуванням жива вона: її НЕ викладають в промовах як в якійсь новій картині» [7, с. 280]. У ситуації сучасного духовного виробництва популярна філософія органічно вписується у масову культуру, і користується її кодом, потрапляючи до контексту масової культури, філософські ідеї та конструкції через містифікацію набувають підвищеного евристичного потенціалу. Популярний філософський метод ґрунтується на чуттєвому свідомості, зокрема, на почутті життя. Популярна філософія прагне прояснити «природний сенс істини» і тим самим виступити в ролі посередника між філософією і життям [7, с. 280].

Літературний стиль філософування дозволяє обирати ту читацьку аудиторію, яка зацікавиться предметом теоретичних роздумів саме у такій формі, що обмежує формалізм абстрактного мислення, тим самим посилюючи утилітарно-практичний аспект [9, с. 221]. Даний стиль філософування є суттєво демократичним, адже він залучає до співтворства, співмедитації, надає імпульси до наслідування. Середовище, у кому процвітає популярна філософія, уможливує гарантію проти догматизму і некритичного засвоєння; і, прийоми популярної філософії є підкресленою формою традиційного виховання, яке складає свого роду суворий і справедливий природний відбір ідей, який управляється постійною критикою. Позаяк, «літературний» стиль дозволяє теоретикам, що виступають у функції порадників, уникнути будь-якої відповідальності за свої рекомендації, плани, проекти. Це з необхідністю передбачає наявність критичного мислення у громадськості як співучасника діалогу по типу «вчитель-учень», де останній також має бути експертом запропонованих рекомендацій. Зокрема, наріжним каменем виховного процесу слугує система індивідуального навчання, яка полягає в критичній діяльності учителя, який, безперервно задаючи питання учню про його роботу, допомагає йому детально аналізувати його власні розмірковування і припущення, не нав'язуючи йому при цьому якої-небудь власної доктрини. Це привчає учня до суворой самокритики і, не вирішуючи жодної проблеми, надає йому самому вирішувати ці проблеми. Відтак, сама форма популярної філософії забезпечує максимум критики, адже студент або читач повинен взаємодіяти з ідеями критично. Популярна філософія також не націлена на пасивне сприйняття ідей, і не є слідуванням моді, або знанням декількох фактів про філософію. Такого роду популярні рекомендації, торкаючись, як правило, поведінки, обминаючи все те, що пов'язано з особистістю, її внутрішнім світом, світоглядною орієнтацією, психологічною характеристикою. Поза цими властивостями філософська есеїстика та публіцистика здійснюють алокативну функцію, висуваючи на передній план саме ті ідеї та теоретичні побудови, які користуються попитом у даній культурній та соціально-політичній ситуації [3, с. 6]. Популярна філософія носить орієнтується не на наукову-філософську точку зору, а на позанауковий і ненауковий горизонт читачів і слухачів. Уорбертон наголошує на тому, що важливо, щоб автори, які пишуть на популярний ринок, були здатні оцінити, як це має бути, і не створювати зайвих абстракцій. Необхідно дати час для читання і простір, щоб прийти до розуміння того, що могло б бути для читача складним матеріалом

[10]. Відповідно соціальна та культурна знач популярної філософії поміж іншим визначається також і вимогою посилення наукового духу, систематизації та символізації знання. Розвинена символіка породжує в свою чергу високий рівень розвитку наук. Значення наукової філософії визначається її прагненням стати достовірним знанням про предмет. Це також визначає і кордони популярної філософії.

Таким чином, популярна філософія здійснює повідомлення неосвіченому у філософському відношенні колу зацікавлених спеціальних, заснованих на емпіричній верифікації предметів філософії, виходячи з інтересів даного кола, устанавлюючи власні способи трансляції інформації. Популярна філософія орієнтується на єдність теорії та життя, дію в її неповторній індивідуальності, здоровий глузд; характеризується раціоналістичним, часто і максималістським характером етичних побудов та розглядом людини як центральної проблеми філософствування. Популярне філософування прагне максимально наблизитися до масової свідомості, час від часу залишаючи терени суто теоретичних конструкцій. Це може пояснюватися внутрішньою потребою динамічних суспільств у саморегулюванні, здійснення кого передбачає наявність критичної філософської рефлексії суспільної системи, а також усвідомлення шляхів оптимального виховання і освіти підростаючого покоління. Філософсько-літературна рефлексія, поміж іншим, уможливує віртуальне культурне, соціальне, педагогічне, антропологічне експериментування, яке перетворюється на творчий евристичний пошук та володіє потужним світоглядним та функціональним потенціалом.

Список використаних джерел

1. Ахиезер А. С. Об особенностях мовременного философствования / А. С. Ахиезер // Вопросы философии. – 1998. – №2. – С.5.
2. Гареева Е. А. Понятия популярной философии: гносеологични проблеми.
3. Радіонова І. О. Сучасна американська філософія освіти і виховання: тематичні поля та парадигмально-концептуальні побудови / І. О. Радіонова. – Х.: ХНПУ, 2000. – 208 с.
4. «Симпсоны» как философия: Эссе / Пер. с англ. М. Леонovichа. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 432 с.
5. Aeon J. Skoble Philosophy and Popular Culture: A Philosopher Seeks Value in The Simpsons / Aeon J. Skoble // Bridgewater Review. – 2002. – Volume 21. – Issue 2. – P.2–5.
6. Asmuth Ch. Das Begreifen des Unbegreiflichen. – Stuttgart: Frommann-holzboog, 1999. – 411 s.
7. Fichte I. G. Anweisung zum seligen Leben in I. G. Fichtes saemmtliche Werke / hrsg. v. I. H. Fichte. – Bonn; Berlin, 1834–1846. Bd. V.
8. Joseph P. Diminick Popular Culture: A Teaching Medium For Philosophy Or Into The Ipod With Neo / Joseph P. Diminick // United States Military Academy, West Point, NY, 2009. – 12 p.
9. Rorty R. Consequences of pragmatism / R. Rorty. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 288 p.
10. Stangroom J. The Perils of Popularisation / Stangroom J. // The Philosophers' Magazine on the web. – <http://www.open.ac.uk/Arts/philosophy/popularisation.shtml>

References

1. Ahiezer A. S. Ob osobennostjah movremennogo filosofstvovaniya / A. S. Ahiezer // Voprosy filosofii. – 1998. – №2. – S.5.
2. Hareeva E. A. Ponyattya populyarnoyi filosofiyi: hnoseolohichni problemy.
3. Radionova I. O. Suchasna amerykans'ka filosofiya osvity i vykhovannya: tematychni polya ta paradyhmal'no-kontseptual'ni pobudovy / I. O. Radionova. – Kh.: KhNPU, 2000. – 208 s.
4. «Simpsony» kak filosofija: Jesse / Per. s angl. M. Leonovichа. – Ekaterinburg: U-Faktorija, 2005. – 432 s.

5. Aeon J. Skoble Philosophy and Popular Culture: A Philosopher Seeks Value in The Simpsons / Aeon J. Skoble // Bridgewater Review. – 2002. – Volume 21. – Issue 2. – P.2–5.
6. Asmuth Ch. Das Begreifen des Unbegreiflichen. – Stuttgart: Frommann-holzboog, 1999. – 411 s.
7. Fichte I. G. Anweisung zum seligen Leben in I. G. Fichtes saemmtliche Werke / hrsg. v. I. H. Fichte. – Bonn; Berlin, 1834–1846. Bd. V.
8. Joseph P. Diminick Popular Culture: A Teaching Medium For Philosophy Or Into The Ipod With Neo / Joseph P. Diminick // United States Military Academy, West Point, NY, 2009. – 12 p.
9. Rorty R. Consequences of pragmatism / R. Rorty. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 288 p.
10. Stangroom J. The Perils of Popularisation / Stangroom J. // The Philosophers' Magazine on the web. – <http://www.open.ac.uk/Arts/philosophy/popularisation.shtml>

Drobotenko M. O., Ph.D. candidate, doctoral student of department of philosophy at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine, Kharkiv), Marushka85@i.ua

The social and cultural significance of popular philosophy

This article analyzes the features of the popular philosophy that determine its social and cultural significance. The accent is made on the popular philosophy that reveals mechanisms of introduction of new philosophical and philosophical-pedagogical ideas to public consciousness, their transformation into social orientation. Requirements toward popular philosophizing seem to be the result of society development, socio-cultural contexts, and values system. Analysis of the stylistic features of the popular philosophy makes to change attitude to representative properties of philosophical texts as formal characteristics. For popular philosophy journalistic and literary style are typical. Philosophical and literary reflection, among other things, enables virtual cultural, social, educational, and anthropological experimentation that turns into a creative heuristic search and has a strong philosophical and functional potential. This style of philosophizing is essentially democratic because it implicates to co-author, co-meditation and provides impulses to imitation. The environment, where popular philosophy thrives, enables guarantee against dogmatism and uncritical assimilation; popular philosophy methods are the emphatic form of traditional education, which is a kind of strict and fair natural selection of ideas, which is controlled by constant criticism.

Keywords: popular philosophy, the popularization of philosophy, philosophizing, social and cultural significance, literary and philosophical reflection, critical thinking.